

Lubomír Doležel o postmoderně

Sebeodhalení a protimluvy jako tahy v narativní hře

Petr Kotátko

Filosofický ústav AV ČR – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Nejnovější kniha Lubomíra Doležela odráží výjimečnou roli, které se její autor ujal po svém návratu do vlasti. Nespokojil se s postavením jedné z klíčových osobností světové literární teorie, která na české scéně působí prostřednictvím svých přeložených textů a jejich interpretů. Namísto toho vstoupil na domácí půdu sérií přednášek a diskusí v Praze i na mimopražských univerzitách, účastí na konferencích pořádaných literárními vědci, lingvisty a filosofy, a také důkladným studiem současné české produkce, teoretické i beletristické. Díky tomu nacházejí čeští literární vědci ve *druhých Heterokosmích*¹ čtené reakce na své práce, souhlasné i polemické, ale pokaždé nesené duchem kolegiálního respektu, který zde (doufejme) časem zdomácní stejně jako Doleželova teorie fikčních světů. A čeští prozaikové mají výjimečnou příležitost pohlédnout na své texty prizmatem této teorie, díky subtilním analýzám z pera jejího autora.

OPEN ACCESS

I. POSTMODERNÍ VYPRÁVĚNÍ A POSTMODERNÍ TEORIE

„Mou ambicí je analyzovat postmoderní narativy postmoderními metodami, studovat postmoderní fikční světy postmoderní teorií fikčních světů,“ říká Lubomír Doležel v jedné z metateoretických pasáží své knihy (H/II, s. 51). Bezpochyby to platí v historickém smyslu: autor zkoumá postmoderní prozaiky jako jejich současník, aparát, který se (v jeho teoretickém díle) formoval za časů postmoderny a osvědčil se jako mimořádně účinný nástroj její analýzy. Povahu tohoto aparátu, způsob, jak s ním autor nakládá, a nároky, které na sebe přitom klade, ale vnímám jako pravý protipól postmoderního chápání role teorie. V žádném ohledu se zde nepřekračuje ani nezpochybňuje dělicí čára mezi fikčním narativem a teoretickou analýzou; autor „neprovozuje“ teorii jako pokračování či nastavování literárního textu a naplňování jeho as-

1 Pro české skloňování volím (ve shodě s jinými autory) verzi odkazující k řecké inspiraci názvu Doleželovy knihy, kterou chápu takto: tak jako výraz „τὰ φυσικά“ (gramaticky vzato neutrum plurálu) můžeme přeložit jako „záležitosti týkající se fyzických entit“, výraz „τὰ ἑτεροκοσμικά“ můžeme číst jako „záležitosti týkající se jiných světů“. Po vzoru *prvních a druhých Analytik* Aristotelova *Organonu* budu mluvit o *prvních a druhých Heterokosmích* (ve stránkových odkazech budu užívat označení H/I, H/II). Dodatek z 31. 12. 2015: Jak se právě dozvídám, tato analogie má jen dočasnou platnost: ke dvěma knihám *Heterokosmik* brzy přibude třetí (věnovaná české próze přelomu 20. a 21. století).

pirací za jeho hranicemi. Naopak aplikuje na text (jako na ostře vymezený předmět analýzy) aparát teorie fikčních světů, který vytvořil v přímém kontaktu se současnou logickou sémantikou a s analytickou filosofií jazyka — s disciplínami, které v kontrastu s postmodernou drží tradiční standardy vědecké racionality.

Kritice postmoderního nakládání s pojmem fikce a postmoderního přehodnocení vztahu teorie a fikce ostatně Lubomír Doležel věnoval jednu ze svých předchozích knih.² V roce 2001 byli účastníci stockholmské konference *Fiction and Perspective* svědky jeho setkání s jedním z adresátů této kritiky (a protagonistů této knihy), s čelným představitelem „postmoderního establishmentu“ (Doležel 2008, s. 12) Haydenem Whitem. Vzpomínám si, s jakým respektem mluvil profesor White o tom, co pro něj znamená Doleželovo dílo a za co všechno mu jako teoretik vděčí — a s potěšením dodávám, že toto uznání nijak neotupilo ostří Doleželovy polemiky (na konferenci ani v knize).

V této stati se zaměřím na dva (charakteristické, i když ne nutně všudypřítomné) parametry postmoderního fikčního vyprávění, které byly předmětem soustředěné pozornosti v obou *Heterokosmích*: na metafikci a na vytváření logicky nemožných světů. Oba mohou plnit řadu literárních funkcí, ale, jak ukazuje Doleželova analýza, v jednom účinku se shodují: paralyzují ověřovací sílu textu.

II. ROZPAD OVĚŘENÍ

Už v *prvních Heterokosmích* se autor obrací (mimo jiné) k postmoderní próze — způsobem, který dokládá analytický potenciál a explanační sílu jeho pojmového aparátu. Mám na mysli zejména jeho výklad dvojí podoby rozkladu ověřovací funkce textu (kap. II.4 „Rozvrat ověření“).³ Výsledky jsou, jak ukazuje Doleželův výklad, v obou případech zásadní a zasahují samotnou konstituci fikčního světa. Platí-li, že „fikční existence je dána ověřovací silou textury“, pak kdykoli nějaký autorův tah způsobí, že tato síla je „anulována nebo vyprázdněna“ (H/I, s. 162), možné stavy věcí nemohou být potvrzeny jako fakta fikčního světa a jejich komponenty (osoby, předměty, místa atd.) nemohou být vybaveny fikční existencí.

(A) METAFIKCE

První typ této destrukce je performativní povahy: spočívá v porušení pragmatických podmínek úspěšnosti narativního aktu, v němž se má etablovat fikční svět. Takový účinek má zejména sebeodhalující (metafikční) způsob vyprávění, v němž je „tvorba fikce otevřeně předvedena jako konstrukční procedura“ (H/I, 162). Narativní výkon pak sice vymezuje možné situace a události, manifestuje záměr nastolit je jako fakta fikčního světa, ale zároveň blokuje naplnění tohoto záměru právě jeho otevřenou de-

² Doležel 2008.

³ Obojí je dokladem faktu, že „literatura neopomene žádnou příležitost k tomu, aby podvrátila své vlastní základy“ (H/I, 162). V následujícím se textu se budu držet výrazu „ověření“, který v české verzi *prvních Heterokosmích* autor zvolil jako překlad svého termínu „authentication“. Ve *druhých Heterokosmích* dal přednost přímočarému převodu „autentifikace“.

klarací a explicitními poukazy na svou kreativní povahu.⁴ Výsledkem jsou konstrukty, „které se vznášejí mezi fikčním bytím a nebytím“ (H/I, s. 163). V běžné konverzaci by tomu odpovídaly promluvy, v nichž vykonáváme nějaký komunikativní tah, například mluvní akt s asertivní silou, a současně ho bereme zpátky (typu „Stálo to dvacet korun, ale tvrdit bych se to neodvážil“ nebo „Je čtvrt na pět, ale neberte mě vážně“).⁵ Z hlediska podmínek vykonání tvrzení je takový akt (alespoň na úrovni doslovného významu) sebedestruktivní, z hlediska standardů efektivní výměny informací jde o fiasko nebo přinejmenším o zmatený tah. Naproti tomu analogický manévr na literárním poli, jímž je sebedohalující vyprávění, dokazuje, že „v jazykové hře zvané literatura porušení norem a konvencí není ničivý, nýbrž tvořivý proces. Je to objevení nových metod produkce významu“ (H/I, s. 162).⁶ Role metafikce v postmoderních technikách „produkce významu“ byla zdůrazněna nesčetněkrát.⁷ Jak si připomeneme níže, její podoby a funkce v české postmoderní literatuře detailně zkoumají druhé *Heterokosmiky* na příkladu próz Václava Řezáče, Karla Pecky, Milana Kundery a Jiřího Kratochvila.

(B) LOGICKY NEMOŽNÉ SVĚTY

Další způsob suspendování ověřovací funkce textu, který je v *prvních Heterokosmických* dokumentován na světové literatuře a ve druhých předveden v analýze české postmoderní prózy, spočívá v konstrukci logicky nemožných světů. Předmětem autorovy analýzy je J. L. Borges, A. Robbe-Grillet, I. Calvino, J. M. Coetze a na české scéně dílo Daniely Hodrové.

Konstrukce nemožného světa může být velmi důmyslná (jak ukazuje Doleželova charakteristika výstavby Calvinova románu, H/I, s. 167–169) i zcela přímočará: stačí, když váš popis možného světa zahrnuje neeliminovatelný logický spor, ať už je generován čímkoli. Na první pohled se nabízí paralela s problémem sporných formálních systémů. Na poli klasické logiky plyne z kontradikce cokoli; korelativně, systém, v němž je dokazatelná nějaká propozice i její negace, má tu problematickou vlastnost, že je v něm dokazatelná jakákoli propozice. Dokazatelnost pak v tomto rámci ztrácí schopnost legitimovat propozici jako součást systému — a totéž by, jak se zdá, mělo platit pro ověřovací schopnost literárního textu. Ověření vzájemně neslučitelných

4 Autor nám připomíná, že tento účinek mohou umocnit různé prostředky modalizace vyprávění, jako jsou uvozovky, zasazování propozic do rámce propozičních postojů nebo revokace spojené s korigováním pravdivostního hodnocení (H/II, 80).

5 V obou případech se vyjadřuje propozice, a tedy vymezuje nějaký možný stav věcí S: co je zablokováno, je etablování S jako fikčního faktu v případě literárního textu a prezentace S jako faktu aktuálního světa v případě „běžné“ komunikace. Rozpadu ověřovací síly textu zde odpovídá rozpad asertivní síly promluvy.

6 Důsledně vzato, totéž se může odehrávat také v každodenní komunikaci, překročíme-li úroveň doslovného významu: destruktivní tah v podobě porušení podmínek úspěšného vykonání mluvního aktu nebo porušení griceovských „konverzačních maxim“ může plnit konstruktivní roli — jako nástroj generování nepřímých významů (griceovských „implikatur“).

7 Zaslíbenou českou studii na toto téma přinesl i sborník k jubileu Lubomíra Doležela. Viz Trpka 2012.

stavů věcí se (čistě deduktivní cestou) rozšiřuje na cokoli, funkce ověření se tak trivializuje a vaše ověřovací autorita se vyprazdňuje: vztahuje-li se na všechno, nestačí na nic. Je-li tomu tak, rozporný možný svět se nemůže etablovat jako fikční svět díla, protože pro takový konstrukt ověření nefunguje.

Meze této úvahy jsou dány tím, že je založena na paralele s klasickou logikou. Někteří z logiků, kteří opustili tento rámec, byli motivováni přesvědčením o rozporné povaze světa, která vyžaduje, abychom do jeho popisu zahrnuli tvrzení typu p a $ne-p$. Zároveň navrhli způsoby, jak zabránit tomu, aby tyto kontradikce trivializovaly (a tedy obsahově vyprázdnilly) systém našich výpovědí o světě: například vyloučení jistých klasických logických zákonů (jako je zákon $p \ \& \ \sim p \rightarrow q$ bezprostředně umožňující vyvodit z kontradikce cokoli) a odmítnutí na nich založených inferenčních schémat, neklasické definice logických spojek nebo konstruování nestandardních světů jako sémantické báze logického systému.⁸ Historické souvislosti tohoto proudu (zpravidla označovaného jako „parakonzistentní logika“) jsou nasnadě a někteří z jeho protagonistů si explicitně vytýčili za cíl vytvořit formálně logický rámec pro hegelovskou dialektiku.⁹ Hegelovská konotace navozuje otázku: můžeme říci, že (dejme tomu) Hegelova *Velká logika* nebo jeho *Encyklopedie* vytváří — přesto, jak zásadní (konstitutivní) roli zde hraje logický spor — racionální rámec, v němž je možné pronášet výpovědi s plnou asertivní silou? Odpovíme-li kladně (ve shodě s početným táborem Hegelových stoupců, který se nápadně rozrůstá i v analytické filosofii), proč bychom právě tak neměli připustit, že autoři konstruující rozporné (z hlediska klasické logiky tedy nemožné) světy se tím ještě nezříkají možnosti vybavovat své (vzájemně neslučitelné) popisy stavů věcí ověřeními, a tak je etablovat jako fakty svých (nestandardních) fikčních světů?

Myslím, že tato otázka nevolá po obecné odpovědi, ale měla by sehrát svou roli v interpretaci konkrétních literárních textů. Měli bychom si nechat otevřenou možnost ptát se pokaždé znovu, jakou roli hraje logický spor (pokud ho zaznamenáme) v tom či onom textu, jestli zde působí jako stavební prvek konstrukce fikčního světa, případně jako nástroj reprezentace rozporné povahy reálného světa, anebo rozkládá svět projektovaný autorem a paralyzuje funkci ověření. Nevidím důvod, proč revidovat Doleželovu interpretaci role, kterou spor hraje v Borgesových, Robb-Grilletových nebo Calvinových textech: nemyslím, že jejich literární funkce je staví mimo rámec klasické logiky,¹⁰ a tedy mimo dosah tradičních destruktivních důsledků logického sporu. Zároveň nesmíme zapomínat nazírat i tuto destrukci jako (alespoň potenciální) „metodu produkce významu“ — v duchu Doleželovy maximy citované

8 Touto cestou šli Nicholas Rescher a Robert Brandom ve své knize (1980). L. Doležel ji zmiňuje v *prvních Heterokosmích* (s. 165–6) a zaujímá k ní kritický postoj.

9 Rogowski 1964.

10 O Borgesově „konzervativismu“ jsem se pokusil něco říci ve své stati (Kofátko 2012). V roli Borgesova protějšku se zde ocitl Samuel Beckett, v jehož vrcholném prozaickém díle hrají kontradikce systematickou roli, reflektovanou čas od času explicitně ve vyprávěčových promluvách. Srov. např. „Jak na to, jak to udělám, co vlastně musím ve svém stavu udělat, jak mám pokračovat? Sporem neboli pomocí kladných a záporných tvrzení, která se budou postupně, dříve či později vyvracet. Tolik k obecnému postupu...“ (Beckett 1998, s. 5).

výše.¹¹ Ve *druhých Heterokosmích* se literární funkce vystoupení ze sféry logicky možného detailně ukazuje v analýze románu Daniely Hodrové *Podobojí*.¹²

(C) METAFIKČNÍ ZDROJE LOGICKÉ NEMOŽNOSTI

V Doleželových analýzách vychází najevo také podstatná souvislost obou způsobů rozkladu funkce ověření, jimiž jsme se zde zabývali. V *prvních Heterokosmích* autor konstatuje (a demonstruje v analýze Robbe-Grilletových a Calvinových textů), že metafikce, je-li ve svém narativním vypracování dovedena do důsledků, generuje logicky nemožný svět: nastoluje „nemožnou koexistenci onticky heterogenních osob — skutečných účastníků fikční komunikace a fikčních artefaktů konstruovaných a rekonstruovaných touto komunikací“ (H/I, s. 167n.).¹³ Ve *druhých Heterokosmích* ukazuje detailní analýza Řežáčova *Rozhraní*, že metafikce je zde „základní, trvalý a určující způsob konstrukce a strukturace fikčního světa“ (H/II, s. 63). Zároveň vychází najevo logicky destruktivní — a současně literárně produktivní — stránka tohoto spojení: „odstranění autoritativního vypravěče“, které je výsledkem metafikčních narativních postupů, zablokovalo „možnost tvořit určené, vnitřně neprotikladné, fixované fikční světy“. Přesně v duchu předchozích konstatování autor dodává: „Metafikci však tento ‚nedostatek‘ nevádí. Jejím účelem není tvorba sémanticky dokonalých fikčních světů, jejím účelem je zdokonalit světotvornou hru...“ (tamtéž). Vnesení logického sporu do fikčního světa cestou metafikce autor zaznamenává i v případě Kratochvilova *Medvědího románu* (H/II, s. s. 112).¹⁴

Jak se ukazuje na jiných místech, role metafikce ve vytváření fikčních světů a entit, které je obývají, může být produktivní a literárně zajímavá i v méně „dramatických“ případech, v nichž není zprostředkována destruktivním účinkem logického sporu. Tak je tomu v Peckově *Štěpení*, kde se metafikce stává „nástrojem nebo podnětem k vytvoření světů paralelních“ (H/II, s. 63), nebo v Kunderově *Nesmrtelnosti*, v níž je metafikce základním modem vyprávění a (jak autor dokládá na řadě příkladů) zdrojem konstrukce fikčních postav, scénérií a dějů (H/II, s. 79).

11 Srov též: „Psaní nemožných světů je z hlediska sémantického krok zpátky v tvorbě fikce: anuluje transformaci neexistujících entit ve fikční entity, a tak odvolává celý projekt tvorby světů. Avšak literatura přetváří zmar svého vlastního podnikání v nový čin“ (H/I, 166). Různá provedení a důsledky tohoto „činu“ Doležel ukazuje v analýze textů Alaina Robbe-Grilleta a Itala Calvina (H/I, 166–169).

12 „Jestli se nemýlím, je *Podobojí* Daniely Hodrové prvním objeveným exemplářem logicky nemožného fikčního světa v české literatuře“ (H/II, 95). Situace se (literárně nanejvýš produktivním způsobem) komplikuje tím, že logická nemožnost je zde „maskována“ (způsoby popsány na s. 97n. a 104), což umožňuje zdánlivou autentifikaci fikčního světa (H/II, 97).

13 Není třeba zdůrazňovat, že obrácený vztah neplatí: logicky nemožný svět nemusí být produktem sebeodhalujícího vyprávění, ale i prostým vyústěním kontradikcí v promluvách tradičně konstruovaného autoritativního vypravěče.

14 Dochází k tomu v momentu, „kdy je sám projekt *Medvědího románu* vypravěčem zpochybněn“ (H/II, 112), zatímco ostatní případy narušení logické konzistence v Kratochvilově fikčním světě jsou podle Doležela spíše epizodické či lokální povahy (H/II, 111, 112).

III. POSTMODERNA JAKO HRA; FIKCE A REALITA

Kromě metafikce a vytváření logicky nemožných světů autor identifikuje další postupy postmoderní prózy a detailně zkoumá různé podoby jejich narativního vypracování v české literatuře: zvláštní místo mezi nimi mají metamorfóza (D. Hodrová, M. Ajvaz, J. Kratochvíl, P. Koťátko), konstrukce světů hybridních (M. Ajvaz, P. Koťátko), bizarních (J. Kratochvíl) či paralelních (K. Pecka) a technika literárních koláží (M. Kundera, B. Hrabal, M. Ajvaz, D. Hodrová). Autor k nim přistupuje jako k tahům v postmoderní hře — v duchu předpokladu, který sám označuje jako apriorní („apriorní vstup do mé analýzy“), totiž že „postmoderní fikce je hra“ (H/II, s. 49).¹⁵ V souladu s tím, co jsme viděli výše v odd. II (a s odvoláním na McHalovu distinkci), autor dodává, že jde o hru ontologickou: „hru s tvorbou, modifikacemi a dekonstrukcí světů“ — na rozdíl od modernistické epistemologické hry (spočívající v „tvoření, míšení a rušení různých zobrazení světa“; H/II, s. 49). Zároveň poukazuje na to, že na rozdíl od šachů nejde o hru vymezenou „pevnými a závaznými pravidly“: je to „hraní, které chce hrát každou partii podle nových, originálních pravidel a zdánlivě ruší pravidla partií předchozích“ (H/II, s. 50).

Jistá riskantnost této charakteristiky je dána mnohovýznamovostí slova „hra“, kterou, jak ukázal Wittgenstein, nelze převést na společného jmenovatele v podobě souboru sdílených určení.¹⁶ Hlavní nebezpečí vidím v možném zobecnění jednoho z těchto významů, který se v našem kontextu nejspíš nabídne jako první: hra jako činnost, která nás osvobozuje z vazeb na reálný svět a na zájmy, které v něm sledujeme; činnost motivovaná samotným potěšením z hraní, v našem případě z volných konstrukčních kreací či experimentů, ať už epistemických nebo ontologických. Stojí za to zdůraznit, že modernistické a postmodernistické psaní může a nemusí být činností tohoto druhu¹⁷ a postupy, o nichž byla řeč výše, mohou a nemusejí plnit tuto funkci. Jak jsem se pokusil ukázat výše (odd. II.b), hromadění kontradikcí nemusí být artistní hrou, v níž sledujeme, co se stane (jaká literární kvalita se zrodí), když budeme klást vedle sebe neslučitelná tvrzení: může být způsobem, jak dát explicitní výraz našemu prožívání světa jako hluboce rozporného. Právě tak kolísání vypravěčových výpovědí mezi řádem přímočaré fikce a metafikce nemusí být motivováno požitkem z narušení homogenního vyprávění a zpochybnění ověřovací funkce textu

¹⁵ Srov. též Doležel 2008, s. 14. V prvních *Heterokosmích* se slovo „hra“ užívá v souvislosti s postmodernou spíše příležitostně: když se mluví o přesunech fikční osoby z jednoho světa do jiného“ (přesněji řečeno o vytváření protějšků osob zabydlených v jednom světě v alternativním světě) v rámci postmoderních prepisů klasických literárních děl (H/I, 220) a o tom, co se při tom někdy děje s jejich jmény (H/I 253).

¹⁶ Wittgenstein zvolil právě toto slovo, když chtěl vyložit svůj pojem „rodiny významů“. Viz Wittgenstein 1998, par. 65–67; srov. dále par. 68–71 a 75.

¹⁷ Beckett, jak známo, obvinil naopak mistry realistického vyprávění, na prvním místě Balzaka, ze svévolného konstruktérství, literárního inženýrství a „manipulace s látkou“: výsledkem jsou neživotné konstrukce vyvolávající „pocit chloroformovaného světa“. Srov. Beckett 1993, s. 119–120. Namísto vytváření umělého řádu má umělec nechat ve svém díle promlouvat skutečnou (podle Becketta beznadějně chaotickou) povahu světa, v němž žijeme.

(odd. II.a). Obrat vyprávění k vlastnímu průběhu, povaze, předpokladům či mezím, výklad a komentování vlastních vypravěčských plánů atd. nemusí být projevem literární hravosti, ale výrazem zaujetí vyprávěním jako něčím, co má pro vypravěče osudový význam — něčím, co má potvrdit či obnovit jeho narušenou identitu, prokázat či ospravedlnit jeho existenci, naplnit ji obsahem atd. To může být zdrojem vypravěčovy obsesivní snahy neustále kontrolovat, usměrňovat, případně korigovat průběh vyprávění. Totéž lze říci o funkci metamorfóz (srov. H/II, s. kap. 1.6): přecházení mezi živočišnými druhy nebo dokonce mezi skupenstvími nemusí být artistní hrou, ale také extrémním výrazem jistého způsobu prožívání vlastní existence, pocitu neukotvenosti, znejistění sounáležitosti s vlastním prostředím, živočišným druhem či fyzickým modem bytí. Právě tak obrazy mluvících zvířat a neživých věcí nemusejí být projevem hravosti naší imaginace nebo součástí snového mechanismu, který si pohrává s námi: mohou být vyústěním našich vypjatých emocionálních a morálních vztahů ke zvířatům a neživým věcem a dokladem toho, jak hluboko jsme do nich ponořeni. Bytosti na pomezí mezi živými a mrtvými mohou zosobňovat způsob, jakým ti, kdo nás opustili, zůstávají stále přítomni v našich životech.¹⁸ A tak dále. Namísto hravosti a potěšení z experimentu pak ve všech takových případech nastupuje pocit lability, ztráty pevné půdy pod nohama; namísto rozletu a uvolnění úzkost a tísnivá nejistota.

To všechno může být zastřeno, nebo dokonce vytěsněno slovem „hra“, pokud ho vyložíme způsobem, před nímž jsem varoval výše. Musím dodat, že sama Doležalova analýza tyto možnosti nevyklučuje ani nezpochybnuje, naopak příležitostně ústí v úvahách, které k nim výslovně odkazují. Na otázku „proč nás postmoderní fikce doslova bombarduje nadpřirozenými úkazy a entitami“ nabízí odpověď, kterou pokládám za výstižnou a přesnou vzhledem k významné části moderní a postmoderní prózy (autor sám ji však rovněž opatřil otazníkem): „Je snad přirozenost našeho aktuálního světa tak vratká či křehká, že již mělce pod povrchem se objevuje hluboká nadpřirozená vrstva?“ (H/II, s. 41).

PRAMENY

Beckett, Samuel. *Dream of Fair to Middling Women*. New York : Arcade, 1993.

Beckett, Samuel. *Nepojmenovatelný*. Praha: Argo 1998.

18 Konstatování, že i ty nejbizarnější literární konstrukce mohou zachycovat způsob, jakým prožíváme své postavení v reálném světě, naznačuje odpověď na námitku, kterou prof. Doležel adresuje mé tezi, že literární texty zaměřují naši pozornost, představivost, senzitivitu, a také referenční funkce svých výrazů do reálného světa: „Zatímco jeho pojetí přizpůsobuje ontologicky fikční entity entitám aktuálním (Bolkonského Napoleonovi), naše přizpůsobuje aktuální entitu vstupující do fikčního světa, s pomocí pojmu mezisvětové identity, entitám fikčním (Napoleona Bolkonskému). Připomeňme jen, že Petr Koťátko sám je tvůrcem fikčních světů zabydlených entitami velmi bizarními, velmi vzdálenými entitám aktuálním. Bylo by myslím odvážné tvrdit, že jeho čtenář převádí jeho existenčně labilní fikční entity na entity „jako by“ reálné“ (H/II, 13).

LITERATURA

- Doležel, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*. Praha : Academia, 2008.
- Doležel, Lubomír. *Heterocosmica: Fikce a možné světy*. Praha : Karolinum, 2003 [1998].
- Doležel, Lubomír. *Heterocosmica II: Fikční světy postmoderní české prózy*. Praha : Karolinum, 2014. Koťátko, Petr „Vyprávění jako performance: vypravěč v kondici a vypravěč v rozkladu“. *Svět literatury*, 2011, roč. 43, s. 57–65.
- Rescher, Nicholas — Brandom Robert. *The Logic of Inconsistency: A Study in Non-Standard Possible Worlds Semantics and Ontology*. Oxford : Blackwell, 1980.
- Rogowski, Leonard Slawomir. *Logika kierunkowa a heglowska teza o sprzeczności zmiany*. Torun : Towarzystwo Naukowe, 1964.
- Trpka, Vladimír. „Metafikce a teorie fikčních světů“. In B. Fořt (ed.). *Heterologica: Poetika, lingvistika a fikční světy*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2012, s. 239–362.
- Wittgenstein, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Přel. J. Pechar. Praha : Filosofia.

LUBOMÍR DOLEŽEL ON POSTMODERNISM: SELF-DISCLOSURE AND CONTRADICTION AS MOVES IN THE NARRATIVE GAME

The paper critically interprets the analysis of characteristic features of the postmodern narrative fiction in Lubomír Doležel's *Heterocosmica* (1998) and *Heterocosmica II* (2014). In particular, the author focuses on Doležel's approach to metafiction and cumulation of contradictions as moves undermining (in a literarily productive way) the constitution and authentication of fictional worlds. Despite the explanatory power of Doležel's analysis, the author points out that the same instruments (as well as some others analyzed by Doležel, like metamorphosis or construction of parallel and hybrid worlds) can be used with mimetic functions (in a rather non-traditional sense): in such cases, they cannot be reduced to moves within the postmodernist „ontological game“.

KLÍČOVÁ SLOVA:

postmoderní literatura — fikční světy — metafikce — kontradikce — mimesis
postmodern literature — fictional worlds — metafiction — contradiction — mimesis

Petr Koťátko (* 1955) pracuje v Oddělení analytické filosofie na Filosofickém ústavu Akademie věd a na Katedře logiky Filosofické fakulty Univerzity Karlovy. Zaměřuje se na teorii významu, reference, mluvních aktů, analytickou metafyziku, fikční diskurz, dějiny filosofie aj.